

ményeképpen. De álruhában hazaillan. Munka nincs évekig. Szomorú orrlógatás, csöndes, passzív rezisztencia a szegedieken. Abból nem lehet élni.

Messzire elmegy munka után. Csurran, csöppen.

Özvegyasszonyt vesz feleségül, kinek hozományával önálló vállalkozásba tud kezdeni. Tisztakezűsége, becsületessége ragaszt hozzá. Meglett ember korában telkei, házai vannak, s vállalkozó kedve magasan lobog. A környék nagy városaiban többféle munka egyszerre a keze között. Vannak évek, amikor nyolcvan munkással dolgozik. Ipari ismeretekkel, tettvággyal annyira teli, hogy tankönyvet ír az építészet-ről. Felajánlja a Tudós Társaságnak. Azok évek múltán sem akarják tudni, mi az. Nem is lett az írásból tankönyv!

Amikor vagyoniilag is erősnek érzi magát, megvásárol egy szőnyi téglagyárat. Belebukik. Rámegy a vagyona. Csak a gyerekek porciója marad meg. Nem esik kétségbe. Dolgozik, dolgozik. Hites építő mestere a nehezen fizető városnak. Számtalan, máig használatban levő jeles házat fölépít Szegeden.

Nevét nemcsak a most kiadott önéletrása őrzi, aminek olvastán, mi, késői szellemi utódai megtelítődünk annak bizonyosságaival, hogy érdemes óráinkat, napjainkat tartalommal telicselekedni, ha látszatra nem koronázza is siker törekvéseinket.

Ébren tartja bennünk a hitet, mert örökérvényű példákat hoz, hogy a világot fogadjuk magunkba, magunk erejének féltése, magunk kímélése nélkül, hogy azon a világon kicsit moccantsunk előre. Fölmerül a kérdés, mire vitte?

Örökérvényű tartást sugároz, hiszen a pórfiú világot mozdító emberré küzdötte föl magát. Másért nem is érdemes élni! (*Magvető.*)

TÓTH BÉLA

Szegedy-Maszák Mihály: Világkép és stílus

Bár szeretném elkerülni a túlzott egyszerűsítést, óhatatlanul bele kell bonyolódnom némi vulgarizálás bűnébe a következő gondolatmenettel: a harmincas évekig bezárólag a magyar irodalomtörténetírásnak még megvoltak a kapcsolatai a nagy nemzeti irodalmak tudományainak új tendenciáival, bár kétségtelen, hogy döntő befolyása a német irodalomtudomány új irányzatainak, a szellem- és stílustörténetnek volt tudományunk nagyjaira éppúgy, mint a felnövekvő ifjú nemzedékekre. A későbbiek szempontjából szerencsésnek mondható azoknak az akkor fiatal irodalomtörténészeknek az indulása, akik nem germanisták, hanem romanisták, esetleg anglisták voltak; a két világháború között gyökeresen új törekvéseket hozó szláv formalizmus és strukturalizmus viszont el sem jutott hozzánk, legfeljebb nyelvész közvetítéssel (Laziczius) sejtthetünk róla valamit. Aztán a nagy világgazdasági válság következtében szétért a tőkés világpiac s az a gazdasági autarchia, amelyre a sztálini Szovjetunió, mint egyetlen szocialista ország a kapitalista országok gyűrűjében, kényszerült, rövidesen a válság leküzdésének egyetemes orvosságává kezdett válni, legalábbis Európa elmaradottabb s leginkább válságsújtotta övezeteiben. De ezzel együtt megerősödött a szellemi autarchiára való törekvés, a nacionalista bezárkózás is; ha van valami, ami indokolhatja az egyébként a világirodalom és világkultúra minden korára és tájára nyitó kezdő Németh László szellemi bezárkózását a Kisebbségben című tanulmányában, akkor a hitleri Drang nach Osten veszélyére felelő önvédelmi reflexen kívül elsősorban azt kell tekintetbe vennünk, hogy azokban az években Európa nagyobbik felén mindenütt a szellemi önvédelemre, a nemzeti autarchiára rendezkedtek be a népek és nemzetek. Ezt a tendenciát erősítette a II.

világháború (nálunk tiszteletreméltó kivételként, de csak kevesek tevékenységét érintve élte végig a háborút a Helikon, a nemzetközi irodalomtudomány orgánuma), majd a hidegháború korszaka.

Ennek azonban végzetes következményei voltak irodalomtudományunk fejlődésére is. Míg idősebb irodalomtudós nemzedékeink nagyjai számára magától értetődő a több nyelven olvasás és előadás, mai negyvenes-ötvenes éveiket taposó irodalmáraink között kevés volna alkalmas kultúrdiplomatának; akkor jártak egyetemre, amikor a nyugati nyelvek oktatása szünetelt. Nemzedékem jó néhány neves és publikációs tevékenysége következtében arra már rég érdemes tagja nyelvtudás hiányában nem jut el a tudományos fokozatig. Ez a kényszerű szellemi autarchiára berendezettség, mely a dogmatizmus időszakában erény volt, azonnal hátránnyá vált, amint az ötvenes évek végétől kezdtük felszámolni a gazdasági és szellemi autarchiát. Újra indult a nyelvszakos képzés s a gazdasággal együtt szükségszerűen kellett törekednünk a szellemi világpiac szintjére való feljutásra is. A nagyobb szellemi nyitottság gondoskodott olyan tudományos áramlatok felszívásáról is, melyektől a zártság évtizedeiben tiltva voltunk. Ezekre az újabb s a műközpontúság igénye által elindított tendenciákra az idősebb nemzedéknek nagy nyelvtudású tagjai közül már csak kevesen bizonyultak igazán nyitottnak, a középnemzedékek a nemzetközi irodalomtudomány hagyományába korábban be se kapcsolódhattak s nyelvtudásuk hiányossága e bekapcsolódást most is akadályozta, így szükségszerűen nagy szerep jutott a korszerű tendenciák beáramoltatásában azoknak a fiatal nemzedékeknek, melyek ekkor végeztek egyetemünkön s kezdték meg pályájukat. Ez azonban nem könnyítette meg pályájukat: századunk világtörténelmének kataklizmái tudományunkban is folytonossághiányt teremtettek; szinte minden nemzedéknek más az eszménye az irodalomtudományról s óhatatlanul némi gyanakvással kíséri az új, az övétől eltérő eszményeket s a nekik megfelelő új módszereket.

Ennek a lassan középkorúvá nőtt újabb irodalomtörténész nemzedéknek egyik legjelentősebbje a kötet szerzője, Szegedy-Maszák Mihály. Széles körű nyelvismerete lehetővé tette, hogy igen nagyarányú olvasottság alapján szak-folyóiratainkban a nyugati irodalomtudományok új eredményeiről és tendenciáiról referáló tanulmányok sorozatát közölje. De épp ez a széles körű tájékozódás tette lehetővé számára, hogy elkerülje az új és új divattendenciáknak való „felülés” veszélyét, hogy kritikusán szemlélve őket, mindazt hasznosítsa a nyelvi alapú, a strukturalista és formalista tendenciákból, ami egy korszerű irodalomtörténész repertoárjába szükségszerűen beletartozik, de ne higgye, hogy ezzel felfaltálta a „bölcsek követ”. Ezért a modern törekvésekből is elsősorban azokhoz csatlakozott, amelyek — mint a kötet címe is mutatja — világgép és stílus összefüggéseit vizsgálták s így, ha korszerűbb módszerekkel is, de tovább folytatták az eszme- és művelődéstörténeti alapú irodalomvizsgálat több mint fél évszázados kitűnő kezdeményeit. Ezeknek a sok vonatkozásban Németh G. Béla törekvéseivel rokon kutatásoknak az önálló tanulmányokban lecsapódott eredményei közül a legjobbakat olvashatjuk a kötetben, bár nem fedkezünk meg arról sem, ami a kötet keretei közé nem fért be: tudományos eredményei legjavát nyújtó anglistikai tanulmányairól, valamint nagy volumenű kritikai tevékenységéről. E kötet ugyanis a kifejezetten világirodalmi tanulmányaiból csak egyet, a Robbe-Grilletről szólót, jelentős irodalomelméleti munkáiból szintén csak egyet — bár a kötet legterjedelmesebb s valószínűleg legjelentősebb tanulmányát — az ismétlődés formaszervező erejéről szólót közli, s tanulmányainak többsége a magyar irodalomtörténet klasszikus korszakáról szól, a felvilágosodástól Madáchig.

A kötet alcíme: „Történeti-poétikai tanulmányok”. Közülük a leginkább elméleti jellegűek, a kötet első két tanulmánya és az ismétlődés-tanulmány, időben is a legkésőbb keletkezettek közé tartozván, félig-meddig utólag adják meg az ars philológiai alapvetést történetibb tanulmányainak. Talán ebből is származik, hogy míg az elméleti alapvetést sok vonatkozásban szinte kikezdehetetlennek érzem, különösen az ismétlődéstanulmánnyal kapcsolatban, melynek túlnyomórészt zeneelméleti anyagá-

val kapcsolatban még inkompetenciámat is el kell ismernem, addig a kifejezetten történeti-poétikai célú tanulmányokkal kapcsolatban felmerült néhány kérdőjelem.

Legszerencsésebbnek műelemzéseit érzem, különösen a Vörösmarty Előszójáról és Petőfi Kiskunságáról írottakat. Bár Szegedy-Maszák „verselemzéseit” sokkal gazdagabbak annál, hogysem csupán szövegelemzést nyújtának s így ezekben is több összefüggésben bemutatott valóságos kor- és pályaképet is találunk, a szükségszerűen vitatható mozzanatokkal, mégis a mozgósított asszociációk összefüggés-rendszere ezekben a tanulmányokban a viszonylag legkevesébe vitatható. A probléma- vagy életmű-összegező jellegű tanulmányokban, talán a végtelen tömörségre való törekvés következtében is, már gyakrabban találni leegyszerűsítőbb megoldást, néha ellentmondást is. A legalapvetőbb problémákat azonban a történeti irányzati kategóriák egzakt használatára való törekvés hozza létre. S itt a tendencia végtelenül rokonszenves volna számomra: köztudomású, hogy a nemzetközi irodalomtudományban használt irányzati kategóriák mennyire képlékeny tartalmúak: amit jelentenek, éppoly képlékeny, ellentmondó, sokárnyalátú korhoz és helyhez kötöttségében, mint az irodalomtörténészek szóhasználata. Szinte minden tudósnak megvan a maga klasszicizmus-, szentimentalizmus-, romantika- stb. értelmezése s ezzel a félelmetes bizonytalansági tényezővel szemben csak üdvözölni lehetne egy olyan törekvést, mely világosan körülírható világképi, versszerkezeti, versmondattani sajátosságokhoz köti s így egyértelművé teszi irányzathoz sorolhatóságukat. Csupán az a baj, hogy az a módszer, melyet Szegedy-Maszák néhány korábbi tanulmányában használ, s melyet kétségtelenül a nyelvi és szemiotikai alapú irodalomtudományból kölcsönzött Jakobson és Genette után, tudniillik hogy a klasszicizmus metonimikus és a romantika metaforikus (természetesen a nekik megfeleltethető egyéb formai sajátosságok tárházával) a történeti összefüggések feltárásához csak nagy statisztikai átlagukban járulhatnak hozzá némileg, egyébként azonban egyes kiragadott művekre alkalmazva épp a történeti összefüggések elmosásához, a világirodalmi folyamat tipológiai kettévágásához, a wölfflini képzőművészet-történeti formalizmus kitűnő eredményeinek irodalomtörténeti célokra való felhasználását óhatatlanul jellemző esztétikai hullámelmélet kialakításához vezethet. Így lesznek bizonyos műfaji, versszerkezeti, költői mondattani eljárások a romantika előrejelzőivé, akárcsak Barta János 1943-as Baróti Szabó Dávid és a romanticizmus című kitűnő tanulmányában, amely azonban ugyancsak tipológiaiilag használva a romantikát, lényegében barokk jegyeket tart formai hasonlóság alapján romantikusoknak. Jó példa erre az átkötés (enjambement), amit Szegedy-Maszák több helyen romantikus jellegű formai mozzanatként tekint. Ha ez oly egyértelmű volna, akkor a világirodalom egyik legnagyobb romantikusa Berzsenyi s annyi más magyar s külföldi klasszicista mestere, Horatius lenne a maga rendkívül merész és állandó átkötéseivel.

Szegedy-Maszák romantikafogalma és a klasszicizmussal való szembeállítás első sorban a magyar felvilágosodás korának irodalmi jelenségeiről és egyes nagy alakjairól (Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey) szólván érintkezik a tipológiai irányzatfogalommal; de különösen romantikakoncepciója időnként emlékeztet az angolszász és francia irodalomtudomány szélesebb romantikaértelmezésére is. Érdekes módon azonban hiányzik belőle a tipológiai tendenciájú művészetmegközelítések értékmertes tárgylagossága; e nyilvánvalóan korábban született tanulmányai többségében a romantika, mint a wölfflini értelemben vett formai differenciálódás nagy irányzata a modern irodalom bevezetőjeként nagy előrelépés is, ezért ha valamiről megállapíthatja a romantikusságot, az egyúttal értékét is megemeli.

Ezzel szemben a magyar reformkor és az önkényuralom időszakának magyar irodalmáról többnyire a hetvenes évek második felében írott tanulmányait, melyekben a romantika a biedermeierrel vagy a realizmussal szembesítődik, sokkal árnyaltabb és történetibb irányzati felfogás jellemzi, különösen azért, mert a formai és stíuselemekről érdeklődésének hangsúlya a világképek vizsgálatára tevődik át. Itt viszont másfajta problémára figyelmeztethetünk: úgy tűnik, Szegedy-Maszák több tanulmányában hajlik arra, hogy — nyilvánvalóan az angol és francia romantika

jellegzetességeiből kiindulva — azonosítsa a romantikát a liberalizmussal és az individualizmussal, pedig az európai romantikának már kezdetétől fogva egyik nagy forrása a liberalizmus eszményeinek devalválódása, s a kollektivistá romantika nagy hullámain is ismerjük. Ez még a tanulmánykötet legkiválóbb életműelemző tanulmányaiban, a Keményről és Madáchról szólókban is érvényesül (ez utóbbi címe szerint csak Az ember tragédiájáról, valójában azonban igen nagy igénnyel az egész madáchi életmúróól szól s messze meghaladja az eddigi szakirodalom eredményeit, többek között saját korábbi véleményét is, amikor az egykor melodramatikusként vélt befejezett éppúgy Madách vitalizmusából származtatja, mint az egész mű világgképének tragikumellenességét).

Számtalan kisebb bíráló megjegyzést tehetnénk részletproblémákkal kapcsolatban; például kifejtetlenül használja az érzékenység és a szentimentalizmus egymással jogosan szembeállított, de csak deklaratív emlegetett „irányzatait”, Csokonai Az estvéjében nem látom a felvilágosult történetietlen valláskritika nyomát (54. l.), Kazinczy aligha utasíthatna bármire is a nála jóval idősebb s egykor mesterének számitó Baróti Szabót (59). Egyik-másik tanulmányának jegyzetapparátusában is zavart okoz némi nagyvonalúság, így Kölcsey-tanulmányában néhol több levél mondani-valóját fogja össze egy-egy jegyzet száma előtt, majd a jegyzetben mindezeket felsorolja s aligha mindenütt pontosan. Például az 5. sz. jegyzet alatt felsorolt levelek egyikében sem fedezhettem fel a naplóforma elutasítását; az az idézet, mely után a 8. jegyzet azt írja, hogy 1827. II. 1-i levélből való, az 1826. IX. 23-i levélben olvasható. Mászt mond Madách viszonyáról a nemzet és haladás kérdéséhez a 321. és 343. oldalon, az erőszakhoz való viszonyáról a 341., 345. és 358. oldalon. De ha folytatnám is az ilyen kisebb megjegyzések sorozatát, az sem vonná kétségbe, hogy az az irodalomtörténeti koncepció s az alapjául szolgáló irodalomelméleti rendszer, mely — bár fejlődésében s ezért nem teljesen ellentmondásmentesen — kirajzolódik e kötet lapjain, az egyik legmarkánsabb és legigényesebb vállalkozása irodalomtörténetírásunknak, mely a szellemi autarchiára való törekvés korszakában irodalomtörténetírásunkban csak tovább erősödött bezárkózási jelenségekkel szemben állandóan érvényesíti a komparatiztika igényét, s egy másfajta, de nem kisebb hatással jelentkező formalista provincializmussal szemben más társadalomtudományi ágak friss eredményeire való állandó kitekintéssel és hivatkozással — ha kisebb buktatókkal és saját kezdeti gyöngeségeinek fokozatos leküzdésével is — egy olyan irodalomtörténeti szintézis megvalósítására törekvés s ad igen termékeny impulzusokat, mely szintézis nem rendeli alá a természettudományos alapú tudománylogikának a humán tudományokat és vizsgálati területüket, hanem a felőlük érkező pozitív hatásokat is egy modernizálódott humán tudományrendszer összefüggéseibe építi be. (*Magvető.*)

CSETRI LAJOS

Granasztói György: A középkori magyar város

A *Magyar História* sorozat darabjai közül többnyire nem a politikai, hanem a társadalmi-történeti áttekintést ígérő kötetek nyújtják a legtöbbet. Granasztói György hálás, de nehezen összefogható feladatra vállalkozott: a középkori magyar városok fejlődését és életét kívánja bemutatni — körülbelül a 16. századig. Városaink létezése vagy alapítása a 12. századig nyúlik vissza, tehát mintegy háromnegyszáz esztendő történéseit kellett összefoglalnia. Emellett városaink története és fejlődése nem mutat csak Magyarországra jellemző sajátosságokat, és a rendelkezésre álló források sem éppen gazdagok. Ugyanakkor a történettudomány érdeklő-